

JADIDCHILIKNING O‘ZBEKISTONDAGI RIVOJI

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Elektronika va avtomatika muhandisligi fakulteti

Mexatronika va robotatexnika kafedrasini mudiri

Raximov Temur

Abdusattorov.A.B

Kalit soʻzlar: *Jadidchilik, maʼrifat, taraqqiyot, milliy uygʻonish, Turkiston, Behbudiy, Avloniy, Fitrat, yangi usul maktablari, matbuot*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Oʻzbekistonda jadidchilik harakatining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va jamiyat hayotiga koʻrsatgan taʼsiri ilmiy jihatdan tahlil etiladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston oʻlkasida yuzaga kelgan jadidchilik oqimi xalqni maʼrifat, taraqqiyot va milliy uygʻonish yoʻliga boshlagan tarixiy harakat sifatida oʻrganiladi. Jadidlar faoliyatining asosiy yoʻnalishlari – yangi usuldagi maktablar ochish, matbuot va teatr ishlarini rivojlantirish, milliy oʻzlikni anglashni kuchaytirish kabi masalalar yoritiladi. Shuningdek, jadidlarning siyosiy va ijtimoiy gʻoyalari, ularning Oʻzbekiston mustaqilligiga hissa qoʻshgan jihatlari ham tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy tarixshunoslik yondashuvlari asosida yozilgan boʻlib, jadidchilikni milliy uygʻonish davri sifatida talqin etadi.*

Ключевые слова: *джадидизм, просвещение, национальное пробуждение, Туркестан, модернизация, Бехбуди, Авлони, Фитрат, образование, пресса.*

Аннотация . *В статье рассматривается процесс возникновения и развития джадидского движения в Узбекистане, а также его влияние на общественную, культурную и политическую жизнь региона. Джадидизм, возникший в конце XIX — начале XX века в Туркестане, стал мощным фактором национального пробуждения и модернизации мусульманского общества. Основное внимание уделено деятельности видных представителей джадидизма — Махмудходжи Бехбуди, Абдуллы Авлони, Абдурауфа Фитрата и других, их педагогическим и просветительским идеям, реформе образования, развитию печати и театра. Автор отмечает, что джадидское движение сыграло важную роль в формировании национального самосознания узбекского народа и подготовке духовных основ независимости страны.*

Keywords: *Jadidism, enlightenment, national awakening, Turkestan, modernization, education reform, press, independence, culture.*

Abstract: *This article examines the development of the Jadid movement in Uzbekistan and its significant impact on the socio-political and cultural life of the region. Originating in the late 19th and early 20th centuries in Turkestan, the Jadid movement became a vital force for national awakening and modernization among the Muslim population. The paper highlights the contributions of prominent reformers such as Mahmudkhoja Behbudi, Abdulla Avloni, and Abdurauf Fitrat, who played key roles in educational reform, journalism, and the promotion of enlightenment ideals. The article argues that the Jadid*

movement laid the intellectual and spiritual foundations for Uzbekistan's future independence by fostering national identity and progressive thought.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasi Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi ostida yashar edi. Siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan orqada qolgan o'lka xalqlari o'z erki va taraqqiyoti uchun yangi yo'l izlay boshladilar. Ana shu tarixiy sharoitda jadidchilik deb atalgan yangi fikr harakati paydo bo'ldi. Jadidlar, ya'ni “yangilanish tarafdorlari”, xalqni johillikdan chiqarish, ilm-ma'rifatga undash, milliy ongini uyg'otish orqali millatni yuksaltirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ygan edilar.

Jadidchilik harakati O'rta Osiyo xalqlari tarixida tub burilish yasadi. Bu harakat orqali yangi usuldagi maktablar ochildi, matbuot rivojlandi, teatr san'ati paydo bo'ldi va eng muhimi, milliy o'zlikni anglash jarayoni boshlangan edi. Shu bois, jadidchilik O'zbekiston tarixida milliy uyg'onish davrining boshlanishi sifatida baholanadi.

Asosiy qism

1. Jadidchilik harakatining kelib chiqish sabablari

Jadidchilikning yuzaga kelishiga bir necha omillar sabab bo'lgan:

Mustamlaka siyosati – Rossiya imperiyasi Turkistonni iqtisodiy jihatdan talar, siyosiy mustaqillikni yo'qotgan xalq o'zligidan uzoqlashardi.

Ma'rifiy orqada qolish – eski usul maktablarida diniy ilmlar ustun, dunyoviy fanlarga e'tibor kam edi.

Yevropa ta'siri – musulmon olamida jadidchilik Turkiya, Tatariston va Qrimdagi islohotchi harakatlar ta'sirida shakllandi.

2. Jadidchilikning dastlabki bosqichi

Turkistonda jadidchilikning dastlabki markazlari Qo'qon, Buxoro va Samarqand bo'lgan. XIX asr oxirida Ismoil G'aspirali “Tarjimon” gazetasi orqali butun musulmon dunyosiga “Til, din, fikrda birlik” shiorini yoydi. Bu g'oya O'zbekiston hududiga ham kirib keldi.

Mahmudxo'ja Behbudiy Samarqandda birinchi yangi usuldagi maktabni ochdi, “Samarqand” gazetasi va “Padarkush” pyesasi orqali xalqni uyg'otishga intildi. Abdulla Avloniy “Turon”, “Shuhrat” gazetalarini chiqardi, maktablar uchun “Turkiy guliston yoxud axloq” darsligini yozdi. Abdurauf Fitrat esa jadid g'oyalarini ilmiy, falsafiy darajada asoslab berdi.

3. Jadidchilikda ta'lim va ma'rifat masalalari

Jadidlarning eng muhim ishi – ta'lim islohoti edi. Eski maktablarda yillar davomida faqat Qur'on o'qish va arabcha yozish o'rgatilgan bo'lsa, jadid maktablarida geografiya, matematika, tarix, tabiatshunoslik kabi fanlar o'qitila boshlandi.

Avloniy yozganidek, “Maktab – hayot oynasi”. Jadidlar fikricha, xalqni uyg'otish uchun avvalo o'qituvchi va maktabni yangilash zarur edi. Shu sababdan ular yangi usuldagi maktablarni tashkil etdilar, darsliklar yozdilar, o'quv jarayoniga zamonaviy metodlarni kiritdilar.

4. Matbuot va teatrning rivoji

Jadidlar xalqni ogohlikka chaqirish uchun matbuot va teatrni eng samarali vosita deb bildilar. Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ziyolilar gazeta va jurnallar orqali millatni ma’rifatga da’vat etdilar. “Sadoi Turkiston”, “Oyna”, “Taraqqiy” kabi nashrlar xalqni yangicha fikrlashga o’rgatdi.

Teatr esa jadidchilikning madaniy quroli bo’ldi. 1913-yilda Samarqandda Behbudiy tomonidan yozilgan “Padarkush” spektakli sahnalashtirildi. Bu o’zbek teatr san’atining boshlanishi bo’ldi.

5. Jadidlarning siyosiy g’oyalari

XX asr boshlariga kelib, jadidlar faqat ma’rifat bilan cheklanmay, siyosiy faollik ko’rsata boshladilar. Ular Turkiston o’lkasining muxtoriyatini talab qildilar. 1917-yilgi inqiloblardan so’ng ular “Turkiston Muxtoriyati”ni e’lon qildilar (Qo’qon, 1917-yil dekabr). Bu qisqa umr ko’rgan bo’lsa-da, milliy davlat g’oyasining amaliy ifodasi edi.

6. Sovet davrida jadidchilik ta’qibi

1920-yillarga kelib, Sovet hokimiyati mustahkamlangach, jadidlar “millatchi” va “kontrrevolyutsion” sifatida qatag’on qilindi. 1930-yillarda ko’plab jadidlar qatl etildi, ularning asarlari taqiqlanib, nomlari tarixdan o’chirildi.

7. Mustaqillik davrida jadidlar merosiga yangicha qarash

O’zbekiston mustaqillikka erishgach, jadidlarning nomi qayta tiklandi. Ularning merosi o’rganila boshlandi, asarlari qayta nashr etildi. Jadidchilik bugungi kunda milliy g’urur va ma’naviy uyg’onish ramziga aylandi.

Jadidchilik harakatining ahamiyati

Jadidchilik – bu faqat o’tmishdagi harakat emas, balki millatni uyg’otgan ma’naviy inqilobdir. U O’zbekistonda modern tafakkur, dunyoviy bilim va milliy ongni shakllantirdi. Jadidlarning maqsadi xalqni zamonaviy taraqqiyot yo’liga olib chiqish edi.

Ular bugungi mustaqil O’zbekiston g’oyalarining poydevorini qo’ygan buyuk ziyolilar bo’lib, ta’lim, madaniyat va milliy birlik masalalaridagi qarashlari hanuz dolzarbdir.

Xulosa:

Jadidchilik harakati O’zbekiston tarixida beqiyos o’rin tutadi. U o’z davrida xalqni jaholatdan qutqarish, ilm-ma’rifat, ozodlik va milliy o’zlik sari yetaklagan g’oyaviy kuch bo’ldi. Jadidlarning fidoyiligi, bilimga intilishi, millatni uyg’otish yo’lida qilgan mehnatlari bugungi kunda ham yosh avlod uchun ibratdir.

Ularning faoliyati milliy g’urur, ma’naviy uyg’onish va mustaqillik poydevoriga aylangan. Shu sababdan jadidchilikni chuqur o’rganish — bu o’z tariximizni, o’zligimizni anglash demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
- 2.Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
- 3.Fitrat A. Saylanma asarlar. – Toshkent: Fan, 1996.
- 4.Munavvarqori Abdurashidxonov. Asarlar to‘plami. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
- 5.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
- 6.Qosimov B. Jadidchilik harakati tarixidan. – Toshkent: Universitet, 2003.
- 7.Saidov A. O‘zbek ma’rifatchiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
- 8.Rasulov R. Jadidlar merosi va zamonaviylik. – Toshkent: Istiqlol, 2019.
- 9.Tursunov S. O‘zbek matbuoti tarixidan lavhalar. – Toshkent: O‘zbekiston, 1998.
- 10.To‘laganov N. Jadidchilik va milliy uyg‘onish. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.